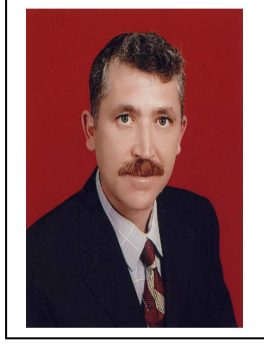

Yrd. Doç. Dr.
Cantürk Kayahan

Dr. İrfan
Görkaş

Osmanlı Dönemi Bölgesel Kalkınmanın Finansman Aracı Olarak Para Vakıflarının Kullanımı

Yrd. Doç. Dr. Cantürk KAYAHAN
Afyon Kocatepe Üniversitesi, Bolvadin MYO
Dr. İrfan GÖRKAŞ
Bolvadin Milli Eğitim Müdürlüğü, Müdür Yrd.

Özet

Osmanlı imparatorluğunun geniş coğrafi dağılımında hiç kuşkusuz en önemli kurumsal oluşumların başında vakıflar gelmektedir. Bu vakıfların ekonomik sistem içerisinde bir finansman aracı olarak yer almaları ise para vakıfları sayesinde olmuştur. Para vakıfları, ülkelerin ve bölgelerin sosyo-kültürel ve ekonomik yaşamlarının gelişmesinde ve kalkınmasında önemli işlevler üstlenmektedirler. Ancak bu vakıfların uyguladıkları finansman politikaları, beraberinde bir takım tartışmaları da getirmektedir. Bununla birlikte bu vakıfların tarihi gelişim süreçlerinin ve uygulama sistemlerinin öğrenilmesi ya da bilinmesi, günümüzde uygulanan alternatif finansal sistemlerin anlaşılmasına önemli derecede katkılar yapacaktır. Bu çalışmada para vakıfları ve finansman türleri ayrıntılı olarak araştırılmış ve Afyonkarahisar ili Bolvadin ilçesi, H 19 Şaban 1288/23 Kanunevvel (1871 M) tarihli Calkzade Mehmet Ağa Odası para vakfı uygulaması; kuruluş ve finansal işleyiş sistemi açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, para vakfı, kalkınma.

Jel Sınıflaması: O16, E40, E69.

Abstract (Use Of Money Foundations (Trusts) As A Means Of Finance For Local (Regional) Development In Ottoman Time (Period))

Foundations, with no doubt, are the most important institutional formations in the vast geographic area of Otoman Empire. These foundations took part in the economic system as a means of finance thanks to the Money Trusts. The Money Trusts undertake considerable functions in social, cultural, and economic development of the regions and countries. However, the finance policies implemented by the Money Trusts bring some discussions along with. Nevertheless, it will greatly contribute to understanding of the applications of todays alternative financial systems if the historical development stages and applications of the Money Trusts are learned and known. In this study the Money Trusts and the types of finance are examined in detail; and, In Bolvadin District of Afyonkarahisar Province, the Money Trust applications of Calkzade Mehmet Aga Chamber, as the date of H 19 Şaban 1288/23 Kanunevvel (1871 M), are evaluated in terms of its establishment and financial operation system.

Key Words: Ottoman, the Money Trusts, Development.

Jel Classification: O16, E40, E69.

Giriş

Vakıflar, İslam tarihinin ve Türk tarihinin en önemli yardımlaşma kuruluşlarının başında gelmektedir. Tarihi gelişim sürecinde amaçlarına göre; kültür, eğitim, sağlık, para, bayındırlık ve dini vb amaçlar doğrultusunda çok farklı alanlarda birçok vakıf faaliyet göstermiştir. Özellikle Osmanlı döneminde kullanılan para vakıfları, uygulandığı dönemde bölgesel ekonomik faaliyetlerin en önemli finansman araçlarından birisi olmuştur. Çünkü Osmanlı imparatorluğu topraklarında 18. yüzyılda başlayan sanayileşme hareketi, kredi ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Bu dönemde piyasa mekanizmasından kaynaklanan ana sorun para bulunmamasından ziyade, paranın bölgeler arasındaki eşit olmayan dağılımıdır. Bunun temel nedeni ise sarrafların daha çok kazanç elde edebilmek amacıyla paranın normal işlevini gerçekleştirmesini engellemeleridir (Biliotti, 1909: 104). Bunun yanında Osmanlı döneminde alınan vergiler ve bu vergilerin ödenme dönemlerinde önemli nakit sıkışıklıkları görülmektedir. Örneğin olağanüstü durumlarda ve savaş gibi nedenlerle alınan Avarız vergileri, belli bir dönemde daha sık alınmaya başlanmıştır. Bu durum özellikle piyasanın likidite ihtiyacını artırmıştır. Halkın vergi ödemelerini daha kolay yapabilmesi, yol, köprü, değirmen yapılması gibi işletme faaliyetlerini geliştirici faaliyetler yanında; evlilik ya da sosyal dayanışma yardımları ve hastalık gibi diğer nedenlere bağlı olarak, ihtiyaç sahiplerine yapılacak yardımların karşılanabilmesi amacıyla, toplum içerisindeki zengin bireyler tarafından para vakıfları oluşturulmuştur. Bu vakıflar kuruluş sermayelerinin bir kısmı ya da tamamı nakit paradan oluşan vakıflardır (Özcan, 2008: 125). Bu vakıflarda ana sermaye korunurken, bu sermayenin kullanımını nedeniyle elde edilen gelir ya da faiz (rıbh) vakıf hizmetlerinin finansmanı için ayrılırdı. Böylelikle vakfın devamlılığı ya da ebediyeti de sağlanmış olurdu. Buradan hareketle para vakıfları Osmanlı dönemi ekonomik yaşamın en önemli finansal kaynaklarının başında gelmişlerdir. Günümüzde finansal sistem içerisinde

bu vakıfların yerlerini alabilecek alternatif finansal kurumlar oluşmuştur. Ancak geçmişteki para vakıf uygulamalarının ve işleyiş sisteminin sentezi, geleceğe yönelik bir takım kararlara önemli bir ışık tutacaktır. Bu çalışmada, para vakfı konusunda Osmanlı dönemi yaşanan münakaşalara ve görüşlere mümkün olduğunca yer verilmemiş ve para vakfı konusu, felsefesi anlayışından ziyade finansal işleyiş sistemi açısından günümüz Türkçesine uyarlanarak ele alınmıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın birinci bölümünde vakıf, para vakfı ve tarihi gelişim süreci değerlendirilmiştir. İkinci bölümde bu vakıfların kuruluş, işleyiş sistemi ve denetlenmesi üzerine açıklamalar yapılmış ve ardından üçüncü bölümde para vakıflarında kullanılan finansal fonlar ve bu fonların kullanım alternatifleri değerlendirilmiştir. Son bölümde ise, Afyonkarahisar ili, Bolvadin ilçesi sınırlarında H.19 Şaban 1288 /23 Kanunevvel (1871 M). tarihinde faaliyet gösteren Cılkzade Mehmet Ağa Odası para vakfı örneği, orijinal vakfiye örneğinden hareketle Osmanlıca ve Türkçe olarak tercüme edilmiş; işleyiş sistemi, gelişimi ve finansal kullanım biçimi açısından analiz edilerek yorumlanmıştır.

A) Vakıf ve Para Vakfı Kavramları ve Tarihi Gelişimi

Vakıf kelime olarak Arapça'dan dilimize geçmiştir, sözlük anlamı olarak “durdurma, alıkoyma, ayırma, bağlama, bir malı veya mülkü –satılmamak kaydıyla bir hayır işine bağışlama, bırakma” anlamlarına gelir (Develioğlu, 1993: 1134). Yine “bir hizmetin gelecekte yapılması için bir kimse tarafından belli koşullarla ve resmi bir yolla ayrılarak bırakılan, mülk ya da para” olarak ifade edilir (Türkçe Sözlük, 1999: 1307). Diğer bir tanımlamada vakıf, bir mülkü kamunun menfaatine veya bir hayır işine te'bîden, yani devamlı olarak terk eylemek olarak açıklanmıştır (Armağan, 2006: 2). Vakıf sistemi içerisinde gayrimenkuller ve menkuller (para) olmak üzere iki tür mal varlığı bulunmaktadır. Gayrimenkul mal olarak nitelendirilen cami, medrese ve şifahane gibi hizmet binaları vakıf amacı doğrultusunda kulla-

nılır. Menkuller ise belirli bir gelir elde edilmek üzere ihtiyaç sahiplerinin kullanımına sunulur. Elde edilen gelirler ise çalışmamız açısından finansman için kullanılır.

Osmanlı dönemi mali sistemi, adem-i merkezi bir yapıdadır. Kısacası bu sistem içinde devlet, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinden, güvenlik, sağlık ve savunma harcamalarının karşılanmasına kadar her türlü finansal kaynakları bulmakla görevlidir. Bu kapsamda Osmanlı devletinin mali teşkilatı; merkezi maliye, tımar sistemi ve vakıflardan oluşur (Tabakoğlu, 2002: 616). Merkezi maliye, bütçeleri kullanarak devlete ait gelir ve giderlerin planlamasını yaparken; Tımar sistemi, devletin mülkiyetindeki toprakların ücretlerini tımar gelirlerinden (vergi) tahsis eden kişilerin gözetiminde, kullanım hakkı sahiplerince işletilmesini sağlar. Vakıflar ise eğitimden sağlığa, din işlerinden bayındırlığa temel yatırım işlerini gerçekleştiren mali sistemin üçüncü en önemli unsurudur.

Vakıfların tarihsel gelişim sürecine baktığımızda, vakıfların insanların varlığıyla birlikte oluşturulduğu görülecektir. Çünkü bu kurumlar insanların ya da toplumların gerek ruhi gerekse bedeni, mali, dini ve ekonomik ihtiyaçları gibi her türlü ihtiyacı karşılamak amacıyla oluşturulmuşlardır. Örneğin çarşı, bedesten, han, imalathane, yol, köprü ve imar vb oluşumlar alt yapı ve bayındırlık hizmetlerini yerine getiren vakıflara; cami, mescit, kütüphane vb oluşumlar dini ve kültürel hizmetleri gerçekleştiren vakıflara; mahalle mekteplerinden en üst derecedeki eğitim kurumları eğitim hizmetlerini gerçekleştiren vakıflara; darüşşifa ve ücretsiz tedavi giderlerinin karşılanması sağlık hizmetini gerçekleştiren vakıflara; esnaf birlikleri, işçi, işveren, mahalle ve köy halkının ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olan sosyal güvenlik ve dayanışma vakıflarına örnektir. Osmanlı döneminde vakıfların bu kadar yaygın bir alanda faaliyet göstermesinin bir nedeni, bu oluşumların sosyo-kültürel ihtiyaçların giderilmesindeki rolündendir. Örneğin Osmanlı döneminde eğitim, mali bakımdan devlete bağlı

değildir. Dolayısıyla devlet, eğitim faaliyetleri için hazineden bir bütçe ayırmaya ihtiyaç duymaz. Eğitim faaliyetleri medreseler olarak ifade edilen yerlerde gerçekleşmekte, bu yerlerin gelişmesi ve devamlılığı içinde hali vakti yerinde olanlar, sultanlar, idareciler ve ileri gelen devlet adamları bu medreselere bir vakfiye tanzim ederek devamlılığını garanti altına alırlardı (Akdemir, 2007: 101). Tüm bunların yanında XVIII. yüzyılda Osmanlı yöneticileri, yeni iskân yerleri açmayı, harplerde yıkılan köy ve şehirleri yeniden canlandırmayı, merkezî iktidara karşı hareketlere müsait bölgelerde de asayiş sağlamayı temin etmek amacıyla vakıfları kullanmışlardır (Kazıcı, 2007: 349).

Para vakıfları, bir gayrimenkul malın değil de belirli bir paranın vakfedilmesiyle oluşan vakıf türleridir. Bu vakıflarda para, “mütevelli heyeti” olarak adlandırılan ilgili sorumlu kişiler tarafından işletilir, elde edilen kar vakfın kuruluş amacına göre harcanır (Çizakça, 1993: 67). İşleyiş açısından para vakıflarının gayrimenkul vakıflarından pek farkı yoktur (Özcan, 2008: 126). Bu vakıfların ilk ne zaman ortaya çıktıklarına ilişkin resmi bir bilgi olmamakla birlikte, Osmanlılara özgü bir araç olduğu belirtilebilir (Özcan, 2003: 10). Dolayısıyla Osmanlı dönemi ilk para vakfı örneklerine II. Murat, Fatih Sultan Mehmet dönemlerinde rastlanmaktadır. İstanbul Tahrir kayıtlarına göre en eski tarihli para vakfı H. 866 / M. 1461, İstanbul Şer'i Mahkeme sicil kayıtlarına göre ise H. 888 / 1493'dür (Kurt, 1996: 170). İstanbul'da Fatih'ten itibaren, 1456-1551 tarihleri arasında 1161 para vakfı kurulmuştur. (Döndüren, 2008: 4). Bu sonuç para vakıflarının Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik sistem içerisindeki önemini göstermeye yeter. Ancak para vakıflarının işletilmesi sırasında bir takım tartışmalar da yapılmıştır. Yapılan bu tartışmalarda en önemli konuyu faiz (riba) almıştır. Çünkü bu vakıflar ellerindeki nakitleri belli bir oran üzerinden işletmektedirler. Dolayısıyla para vakıfları, başlangıçta, ellerindeki nakitleri ihtiyaç sahiplerine verirken, geri ödeme yapılacağı zaman % 10 - % 15 oranı arasında, anaparadan ba-

ğimsız bir ek getiri istemektedir. Bu durum hiç kuşkusuz bir takım eleştirileri ve çelişkileri de beraberinde getirmiştir. An-

cak bu çalışmada bu konudaki yorumlara ve tartışmalara çok fazla yer verilmemiştir.

Tablo 1. Tahrir Defterlerine Göre 16.yy İstanbul'da Kurulan ve Faaliyet Gösteren Para Vakıfları

Tahrir tarihi		Akar		akar ve nakit		nakit		Top.
		adet	%	adet	%	adet	%	Adet
953/1546	eski defterden devir	672	57,78	154	13,24	337	28,98	1163
	927-953 / 1521-1546 arası kurulan	620	48,9	140	11,04	508	40,06	1268
	Toplam	1292	53,15	294	12,09	845	34,76	2431
	eski defterden devir	1270	79,67	309	19,38	15	0,95	1594
986/1578	953-986 / 1546-1578 arası kurulan	1055	88,43	128	10,73	10	0,84	1193
	Toplam	2325	83,42	437	15,68	25	0,90	2787
	eski defterden devir	2321	83,7	429	15,47	23	0,83	2773
1005/1596	986-1005 / 1578-1596 arası kurulan	332	81,57	15	3,69	60	14,74	407
	Toplam	2653	83,43	444	13,96	83	2,61	3180

Kaynak: Özcan, 2003: 14.

Belirttiğimiz hususlar yanında Osmanlı dönemi gayrimenkul ve para vakıflarının dağılımları bölgeler itibariyle çeşitlilik göstermektedir. Örneğin bazı bölgelerde para vakıfları tek bir vakıf olarak kurulurken, bazı bölgelerde de hem gayrimenkul, hem de para vakıflarının birlikte kurulduğu görülmektedir. Buradan hareketle Tablo 1'de Tahrir defterlerine göre 16. Yüzyılda İstanbul'da kurulan ve faaliyet gösteren para vakıfları gösterilmiştir.

Tablo 1'de görüldüğü gibi 16. yüzyılda İstanbul'daki vakıfların % 34 gibi büyük bir yüzdesi sadece para vakıflarından oluşmaktadır. % 12'si ise hem para hem de gayrimenkul vakıflarından oluşmaktadır. Ancak dikkat çeken nokta 1. dönemdeki para vakıflarının sadece 15 tanesinin sonraki dönemde görülebilmesidir. Buradan hareketle para vakıflarının diğer gayrimenkul vakıflarıyla birleştirildiği düşünülebilir. Aslında para vakıfları gayrimenkul vakıflara göre daha esnek ve hızlı işleyen bir oluşumdur. Osmanlılarda özellikle bölgesel ekonomik ihtiyaçların karşılanmasında da böyle bir oluşuma gereksinim

oldukça fazladır. Bu nedenle "avarız vakıfları", "eytam sandıkları", "orta sandıkları" ve "esnaf sandıkları" gibi oluşumlar, sosyal güvenlik ve dayanışma çatısı altında oluşturulmuşlardır. 19. yüzyılda para vakıflarının toplam vakıflar içerisindeki oranı 0,57'yi bulmuştur (Öztürk, 1995: 32). Cumhuriyet dönemiyle birlikte ise bu vakıfların daha kurumsal bir oluşum içerisinde yer almasına ihtiyaç duyulmuş ve 2 Mayıs 1920'de, Şer'iyye ve Evkaf Vekaleti'ne devredilen para vakıfları (devredilen nukudı mevkufer¹ mevcudununun 321.989 lira olduğu tahmin edilmektedir (Özcan, 2003: 88)), 3 Mart 1924'te Başbakanlığa bağlı Vakıflar Genel Müdürlüğü adını almıştır. Bu kurum, Türkiye'deki vakıfları denetlemekle yükümlü müdürlüktür. Genel Müdürlük tarafından Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O. (Vakıfbank), vakıf paraları ile gelirlerinin en iyi şekilde değerlendirilmesi, çağdaş bankacılığın gerektirdiği yönetim ve çalışma anlayışı ile ülkenin

¹ Nukut Vakfiyeleri: Herhangi bir hayratın giderlerine sarf edilmek üzere kurulan para vakıflarıdır.

tasarruf birikimine katkıda bulunulması ve toplanan tasarrufların korunarak ekonomik kalkınmanın gereklerine göre kullanılması amacıyla, 11 Ocak 1954 tarihinde 6219 sayılı Özel Kanun'la kurulmuştur. Kuruluş sermayesi 50 milyon TL olan Vakıfbank 13 Nisan 1954 tarihinde faaliyete geçmiştir². Vakıfbank sermayesinin; %25.18'i, Kasım 2005 tarihinde halka arz edilmiş olup, kalan sermayenin % 43'ü Vakıflar Genel Müdürlüğü nezdindeki mazbut³ vakıflara, % 15.64'ü mülhak vakıflara, % 16.10'u mensuplarının üyesi olduğu T. Vakıflar Bankası Emekli Sandığı'na ve kalanı ise diğer hakiki ve hükmi şahıslara aittir.

B) Para Vakıflarının Kuruluşu, İşleyişi ve Denetimi

Para vakıflarının kuruluşu diğer vakıf türlerinde olduğu gibidir. Bunun yanında Osmanlı'da para vakfı iki şekilde kurulabilir. Bunlar, ya vakıf kurucusu doğrudan hazırladığı kuruluş vakfiyesini kadıya tescil ettirir ya da ölümle birlikte vasiyet yoluyla geçerlilik kazanır (Özcan, 2003: 51). Vakfiye, vakfa dair vâkıfın takrir ve hâkimin duruşma (murâfaa) ve hükmünü hâvi tanzim olunan belgedir (hüccet)⁴. Vakfiye, bir nevi nizamname olarak da ifade edilebilir. Kadıya tescil edilmek üzere sunulan vakfiyeler aşağıdaki unsurları ihtiva etmelidir:

- Giriş (Allah'a hamd u senâ, vakıf kurmanın ecr ü sevâbı, konuyla ilgili ayet ve hadisler),
- Vakfedilen mallar listesi (Vakf olunan mallar),
- Vakfın idare şekli (Vakf olunan malların nasıl idare olunacağı),

² <http://www.vakifbank.com.tr/vakifbank-tarihcesi.aspx>

³ 5737 Sayılı Vakıflar Kanunu uyarınca; Genel Müdürlükçe yönetilecek ve temsil edilecek vakıflar ile mülga 743 sayılı Türk Kanunu Medenisinin yürürlük tarihinden önce kurulmuş ve 2762 sayılı Vakıflar Kanunu gereğince Vakıflar Genel Müdürlüğüne yönetilen vakıflara "Mazbut Vakıf" denilmektedir ([http://www.vgm.gov.tr/02_VakiflarHakinda/002_MazbutVakiflar/mazbut.cfm\(21.02.2009\)](http://www.vgm.gov.tr/02_VakiflarHakinda/002_MazbutVakiflar/mazbut.cfm(21.02.2009))).

⁴ [http://www.vgm.gov.tr/01_VakifKayitlariArsivi/003_VakifDeyimTerimler/sozluk.cfm\(21.02.2009\)](http://www.vgm.gov.tr/01_VakifKayitlariArsivi/003_VakifDeyimTerimler/sozluk.cfm(21.02.2009))

- Gelirleri harcama şekli (Varidatın sarf yeri),
- Vakıf yöneticileri, çalışanları ve ücretleri (Vakfın kimler tarafından idare olunacağı),
- Vakfın hukuka uygunluğuna dair hâkim kararı (Hâkimin vakfın sıhhat ve lüzumuyla hükmü),
- Nihayet tarih ve belgenin üst tarafında hâkimin mührü olmalıdır.

Kadıya yukarıda sıralanan unsurları eksiksiz sunan para vakıflarının kuruluşu tasdik ve tescil edilerek, kadı sicillerine işlenir. Bunun sonucunda da para vakfı resmîyet kazanmış olur. Para vakıflarında dikkat çeken noktalardan birisi de bu vakıfların "kuruş" üzerinden oluşturulmasıdır. Fakat kuruştan farklı olarak, mecdi altını ve lirayı Osmani cinsinden de vakıfların yapıldığına rastlanılmaktadır (Keleş, 2001: 199). Bunun yanında vakıflar toplumsal yaşamın önemli unsurlarından birisi olduğu için hukuki şartlara aykırı olmadıkça, kuruluşlarına her hangi bir sınırlama getirilmemiş ve her türlü şart geçerli sayılmıştır. İşleyişinde ise vakfın sermayesi, vakıf yöneticileri eliyle ve kuruluş vakfiyesinde belirtilen amaçlarına göre işletilir. Dolayısıyla işleyiş gerçekleştirilirken, sermayenin değer kaybetmemesi ve gelir getirecek bir biçimde işletilmesi (rıbh, riba) ve elde edilen gelirin vakfın kuruluş amaçları doğrultusunda finansal ihtiyaç sahiplerine ve çalışanlara (mütevelli, nâzır, câbî⁵, kâtip⁶) harcanması vakıf yöneticileri eliyle yapılır. Vakıf çalışanları içerisinde "nâzır" yer alır, para vakıflarının gözetim ve denetim işlemini, "görüp gözetin" anlamına gelen bu "nazır"lar yürütür. Nâzır, mütevellinin tasarruf ve muamelelerine müdahale etmeyip yalnız bunların vâkıfın şartlarına, vâkıfın ve

⁵ Vakfın gelirini toplayan tahsildâr demektir. Vakfın büyüklüğüne göre vakıflara bir veya birkaç tahsildâr tayin olunur. Bunlar vakıfların gelir ve vâridatını toplarlar. 2762 sayılı Vakıflar Kanununun 22. maddesi câbîlik hizmetini kaldırmış ancak, büyük vakıflarda Genel Müdürlüğün izni ile katip ve tahsildâr kullanılmasına müsaade etmiştir.

⁶ Vakıf hesaplarının tutulmasından ve gerekli defterlerin düzenlenmesinden ve yazışmalardan sorumlu kişilerdir.

lehlere şart yazılmış olanların (meşrûtü-leh) menfaatlerine uygun (mu-vafık) olup olmadığını tetkik eder ve gerektiğinde danışman mahiyetinde (istişâri mahiyette) tavsiyelerde bulunur. Para vakıflarında herhangi bir anlaşmazlık olduğunda vakfiyeye bakılır. Bunun yanında hâkim, kadı ve şeyhülislam gibi devlet temsilcilerinin vakıflar üzerinde genel kontrol (nezaret) yetkileri de vardır (Özcan, 2003: 78).

C) Para Vakıflarında Fon Kullan-dırma Sistemleri

Osmanlı döneminde kamusal alan olarak ifade edilen birçok yatırım, para vakıfları kanalıyla finanse edilmiştir. Örneğin para vakıflarının gelirinden vakıf ve eğitim görevlilerine, din hizmetlerinde çalışanlara ve daha birçok kişiye maaş ödenmiş, bu kurumların değişik ihtiyaçları karşılanmış, öğrencilere burs verilmiş, mahallenin avarız vergisi ödenmiş ve sosyal yardımlar yapılmıştır (Koyunoğlu, 2008: 254). Bu finansal kaynağın sağlanmasında ihtiyaç sahibinin geri ödeme yapabilmesine ya da geri ödeme yapış biçimine göre bir takım sınıflamalar yapılmıştır. Bu kapsamda para vakıflarının fon kullanım sistemi Çizakça (1993: 70) tarafından 3 temel sınıflama altında ele alınmıştır. Bunlar;

1. Mudaraba
2. Bidâa
3. Murabaha'dır.

Bu kavramlara ilişkin açıklamalara geçmeden önce para vakıflarında, yukarıda sıralanan fon kullanım sistemlerinin tamamının kullanıldığını söylemek çok doğru olmayacaktır. Çünkü gerek Murat Çizakça tarafından yapılan çalışmalarda, gerekse İsmail Kurt ve Tahsin Özcan tarafından yapılan çalışmalarda ve de bilfiil kendimizin yaptığı araştırmalarda para vakıflarının sadece murabaha amaçlı finansal kullanımla likidite sağladığı belirtilebilir. Aslında para vakıflarının mudaraba amaçlı kullanımla finansal likidite sağlanması daha çok tercih edilebilseydi, belki de Osmanlı toplumunun ileri gelenleri arasında yapılan birçok tartışma

giderilmiş olabilirdi. Çünkü Osmanlı dönemi uygulamalarının tamamı İslam hukuku esaslarına göre şekillendirildiği için faiz uygulaması yasaklanmıştır. Ancak gerek iktisadi şartların gerektirdiği çözümler gerekse toplumsal olarak finansal kaynak ihtiyacının giderilmesi için vakıf paraları "muamele-i şer'iyeye"⁷ adı altında işletilmek zorunda kalınmıştır. Böylece de yasaklanmış olan faiz (riba) uygulaması, hukuken dolaylı olarak geçerli hale gelmiştir. Bunun sonucunda da para belirli bir garanti getiri sağlayacak şekilde kullandırılmıştır.

1. Mudaraba: Kar ya da zarar ortaklığı biçiminde sermayenin işletilmesidir. Bu işlemde bir taraf emeğini koyarken (mudarib), diğer tarafta sermayesini koyuyor (Rabb-ul-mal). Sermaye koyan taraf bu çalışmadan da anlaşılacağı üzere para vakfidir. Bu işlemde mudarib'in mali kayba karşı her hangi bir sorumluluğu yoktur yani, zararı sadece kendi emeği ile sınırlı olacaktır. Ancak böyle bir işlemde para vakfi, yatırım yapmış olduğu sermayeyi kaybedebilecektir ki, bu durumda para vakıflarının ebediyeti durumunu tehlikeye düşürebilecektir. Bunun yanında mudaraba yolunda yatırım yapılan alanın denetlenmesi, kontrol edilmesi de zorunluluk arz ederken, hangi yatırımın avantajlı olacağını belirlebilmesi için uzman personel ihtiyacı da doğacaktır. Dolayısıyla belki de para vakıflarının işletilmesinde mudaraba yolunun tercih edilmesinin nedeni bu durumlar olabilir. Kar sağlandığı durumda ise mudarib, sadece vakfa anaparayı ödememekte aynı zamanda daha önce yapılmış anlaşma koşullarına göre karın belirli bir yüzdesini ödemektedir. Karın geri kalanı ise

⁷Muâmele-i Şer'iyye: Muâmele-i hukukîyye demektir. Faiz ilzâmı için yapılan muâmeleye de denir. Mese-lâ; vakıf bir para, muayyen bir müddetle bir kimseye ödünç verilir. O müddet zarfında ne kadar faiz tutuyorsa bunu borç haline getirmek için vakfın malından ödünç para alan kimseye o kadar para mukabilinde bir mal satılır ve o kimse o malı vakfa hibe eder. Bu suretle faiz hukukî bir borç halini alır. Bu muâmeleye muâmele-i şer'iyeye denir [http://www.vgm.gov.tr/01_VakifKayitlariArsivi/003_VakifDeyimTerimler/sozluk.cfm\(22.02.2009\)](http://www.vgm.gov.tr/01_VakifKayitlariArsivi/003_VakifDeyimTerimler/sozluk.cfm(22.02.2009)).

mudarib'e ait olacaktır (Çizakça, 1993: 19). Mudaraba sistemi, günümüz girişim sermayesi ya da risk sermayesi sisteminin ilk oluşumu olarak ifade edilebilir.

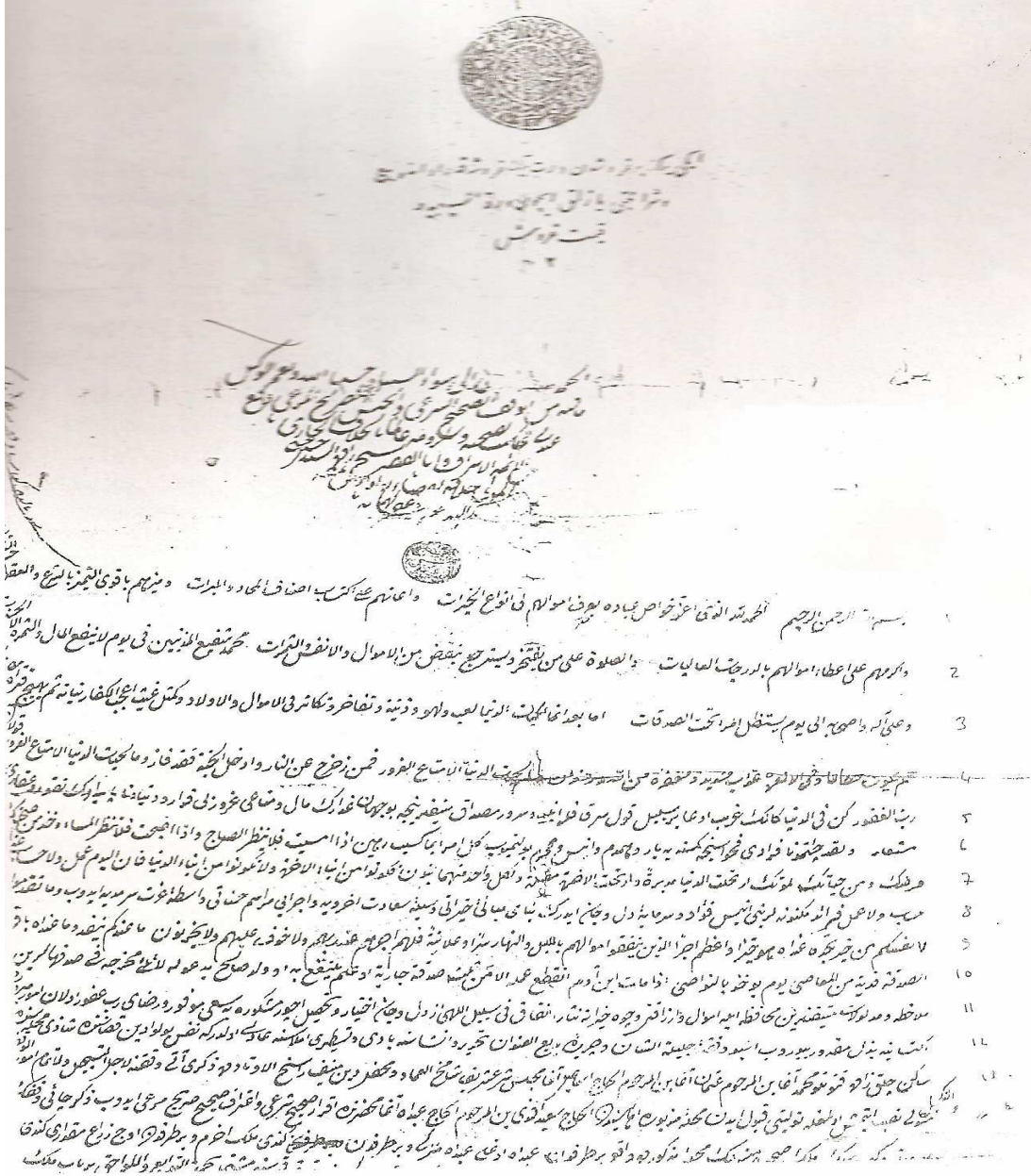
2. Bidâa: "İbda bir kimsenin karı tamamen kendisine ait olmak üzere diğer kimseye sermaye vermesidir ki, sermaye (bidâa) veren kimseye 'mubdi' ve alan kimseye de 'müstebdi' denir" (Özcan, 2003: 74). Bu işlemde para vakfı, finansman işleyişini gerçekleştirirken, mülkiyeti de kendinde tutmaktadır. İşleten kimsenin bu işten her hangi bir çıkarı da olmamaktadır. Tek çıkar hayır işleminin olmasıdır. Dolayısıyla bu işlemin para vakıflarında genel kabul görmediği ve yaygınlık kazanmadığı belirtilmelidir. Para vakıfları mudaraba ya da bidâa yolunu seçmişlerse, vakıf geri ödemelerin ne kadar olacağını önceden bilemez. Çünkü kar/sermaye oranı dönem dönem değişiklikler gösterecektir. Aksi takdirde para vakıflarında geri ödeme için sabit bir oran belirlenmiş ise, muamele-i şeri'ye yöntemi kullanılmış olacaktır.

3. Murabaha: Vakıf elindeki sermayenin ya da paranın önceden belirlenmiş olan belli bir getiriyi sağlayacak biçimde işletilmesidir. Bu gelir riba, ribh, faide gibi isimlerle açıklanır. Para vakıfları aslında sermaye ortaklığı biçimleri olan gerek mudaraba gerekse müşaraka gibi

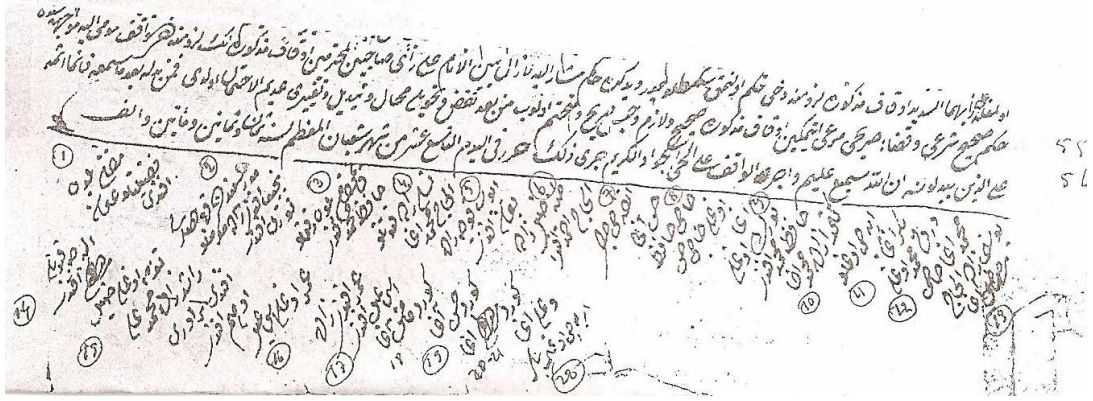
yöntemleri uygulamada çoğunlukla tercih etmedikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla daha çok kısa vadeli ve belli bir kira ya da önceden belirlenmiş bir getiri hedefli murabaha yolunu seçmektedirler. Uygulamada böyle bir durum olması nedeniyle, bu paraların işletilmesinde tefeciliğin (ribahorluk) önüne geçilebilmesi ve yüksek getiri oranlarının engellenebilmesi amacıyla bir takım sınırlamalar ve yasaklar getirilmiştir. Örneğin para vakıflarının ona on bir (%10) oranı üzerinden işlem görmesi istenmekte ve üzeri yasaklanmaktadır (Özcan, 2003: 59).

Yukarıda sıralanan kullanımlar dışında müşaraka olarak ifade edilen, girişimci ortaklıklar da vardır. Bu durumda girişimci mudaraba'da olduğu gibi sadece emeğiyle değil, aynı zamanda sermayesi ile de katılmaktadır. Bunun karşılığında kar elde edildiği takdirde kar'dan daha büyük pay alınmakta, zarar edildiği takdirde ise, katkı yapılan sermaye oranında para vakfıyla zarara katlanılmaktadır. Bunun dışında karz-ı hasen olarak ifade edilen, ihtiyaç sahiplerine karşılıksız borç verme ve vadesi sonunda sadece verilen borç miktarının geri alınmasını içeren finansman yöntemleri vardır. Bu yöntemde gerekirse borç ödeninceye kadar rehin ya da kefil de istenebilmektedir.

D) Osmanlı Dönemi Para Vakfı Örneği: Cılkzade Mehmet Ağa Odası Para Vakfı
1. Cılkzade Mehmet Ağa Vakfiyesinin Orijinal Hali⁸

⁸ Transkripsiyon sırasında orijinal örneğe satır sırası verilmiş ve bu sıraya göre transkripsiyon yapılmıştır.

2. Cılkzade Mehmet Ağa Vakfiyesinin Transkripsiyon Hali:

“/1/ Bismillahirrahmanirrahim elhamdü lillahillezi eazze havas-ı ibadihi bi-sarfi emvalihim li envai'l-hayrat ve eanehüm ala'l-kitab esnafil muhad ve'l-muberrad ve meyzezehüm bi-akva't-temeyyüs bişer-ı ve'l-aklı ve hüsnü'd-deracad /2/ ve ekremehüm ala itai emvalihim bi'd-deracati'l-aliyyad. Vessaletü alemen yefterehu ve yestercühu bi-nakzın mine'l-emvali ve'l-enfüsi ve's-semerat Muhammed şefiul-müznibin fi yevmi la yenfeu'l-malü ve's-semerat illa'l-hasanat /3/ ve ala alihi ve ashabihi ila yevmin yestazillü'l-mer'u tahte's-sadakat. Emma Ba'd: İnnema'l-hayatü'd-dünya la'bün ve lehvün ve zinetun ve tefahurun ve tekasürün fi'l-emvali ve'l-evladi ke-meseli ğaysin acebe'l-küffar nebatuhu sümme yehîcu feterahu musfarran /4/ sümme yekünü hutaman ve fi'l-ahireti azabun şedidün ve mağfiratün mine'llahi ve rizvanuh ve ma'l-hayatü'd-dünya illa metau'l-gurur fe-men ahrace ani'n-nar ve adhale'l-cennete fe-kad faze. Ve ma'l-hayatü'd-dünya illa metau'l-gurur kavlen /5/ rabbi'l-gafur. Kün fi'd-dünya ke-enneke garibun ev abiru sebili kavli ser-kafilei enbiya ve serveri misdaki müñflerince bu cihanı gaddarın mal ve metau gurur bi-karar ve dünyayı napayidarın nukud ve akarları /6/ müstear ve le-kad ci'tümuna fevadi fehvasınca kimesneye yar ve hemdem ve enis ve mahrem bulunmayub “külle emrin bi-ma kesebe rehinün iza emseyte fe-la tenzuru's-sabah ve iza asbahte fe-la tenzuru'l-mesae

ve huz min sıhhatike /7/ li-marazıtike ve min hayatike li-mevtike irtehalet el-dünya müdbiraten ve irtehalet el-ahiretü mukbiletan ve li-küllü vahidin minhuma benun fe-kunu min ebnai'l-ahirati ve-la tekunu min ebnai'd-dünya fe-inne'l-yevme amelün ve-la hisabe ğaden /8/ hisab ve-la amel feraidi meknunelerini enisi fuad ve sermayei dil-ü can iderek bina-yı mebanı-yi hayratı vesile-i saadet-i uhreviye ve icra-yı merasimi hasenatı vasita-i izzet-i sermediye idüb “ve-ma tükaddimu /9/ li-enfüseküm min hayrin teciduhu indellahi hüve hayran ve azame ecran ellezine yünfikune emvalem billeyli ve'n-nehari sirran ve alaniyeten fe-lehüm ecruhum inde rabbihim ve-la hafun aleyhim vela yahzenun. Ma indeküm yenkedu vema indehu bakın /10/ el-sadakatü fidyatün mine'l-maasi yevme yu'hazu bi'n-nevası iza mate ibnu Adem inkataa ameluhu illa an selasin: Sadakatün cariyetin ev ilmün yüntefeu bihi ev veledün salihun yed'ü lehu li-enla muhricehu fi sıdkıha'd-din /11/ mülaha za ve medlulat-ı müteyekkinlerin muhafaza ile emval ve ezrakını vücuh-ı hayrata nisâr ve infak fi sebilillahi ez-dil-ü can-ı ihtiyar ve tahsil-i ücur-ı meşkurede sa'yi mevfur ve rıza-yı rabbi gafur olan umur-ı mebrure /12/ iktisabına bezli makdur buyurub işbu vakfiye-i celileti's-şan ve ceride-i bedii'l-ünvanın tahrir ve inşasına badi ve tastir-i imlasına adi ol-dur ki nefsi Bolvadin kazasında Şazi Mahallesinde /13/ sakin Cılkzade fütüvvetlü Mehmed Ağa bin el-merhum Osman Ağa bin el-merhum el-hac İsmail Ağa meclisi şer'î şerif şamihî'l-imad ve mahfel-i din-i

münif rasihu'l-evtadda zikri ati vakfına li-ecli't-tescil ve li-itmami umuri'l-vakf /14/ ve't-tekmil mütevellî nasbetmiş olmağla tevliyeti kabul eden mahalle-i mezbure ahalisinden el-hac Said Efendi bin el-merhum el-hac Abdullah Ağa mahzarında ikrar-ı sahih-i şer'î ve itiraf-ı sarîh-i mer'î idüb zikri câî vakfın /15/ suduruna değîn silki mülki sahihinde münselik mahalle-i mezkurda vaki bir taraftan Abdullah oğlu Abdullah menzili ve bir taraftan kendi mülk-i uhram ve bir taraftan üç zira mikdarı kendi /16/ menzirim tarîk-ı hassı ve bir taraftan tarîk-ı amm ile mahdud fevkani iki göz otam ve tahtında iki göz ahır ve diğêr bir mikdar havlu ve zokak kapusını müştemil bi-cümleti't-tevabi ve'l-levahik bir bab mülk /17/ otam ile her biri otuz üçer kıyye iki aded nuhas helvacı kazganımı ve nuhas iki aded kebir pıran tabağı ve bir aded nuhas mangal ve bir aded nuhas kebir sini ve iki aded temür kebab tavamı /18/ ve bir kebir meşe (?) ve kahve takımı ve yüzleri basma yün memlü dört aded döşek ve dört aded yorganı ve sekiz aded yastık ve yünden mensuc altı aded ota döşesi ve bir çift vasat şamdanı /19/ ve atyab mal ve enfes menalimden ifraz ve kemali imtiyaz ile mümtaz eylediğim on beş bin sekiz yüz kuruşu hasbeten lillahilaliyyilazim ve taleben limerzatirrabbirrahim ve ibtiğâen /20/ bivéchillallahilkerim "yevme la yenfeu mâlün ve-la benun illa men etallahe bi-kalbin selim" ricasıyla bi-niyyetin sadıkatın ve azimetin vâsıkatın vakf-ı sahih-i şer'îyi münir ve habs-i mer'îyi muhalled ile vakf ve habs edüb /21/ şöyle şart ve tayin eyledim ki zikrolunan ota hasbema cera'l-ade misafirhane olub mârrin ve aberin ve ebna-i sebil ve fukara-yı müminin sakin ve beytutet ve misafir olalar ve salifü'z-zikir /22/ tabaklar ve şamdanlar ve kebab tavaları ve kahve takımı ve yorgan ve döşek ve saire zikrolunan vakıf otamda istimal oluna. Ve marrulbeyan(?) kazganlar dahi hasbema cera'l-ade /23/ icare-i mutade ile icar olunub meblağ-ı merkum onu on bir buçuk hesabı üzere ala vechil-helal istirbah ve istiğlal oluna. Ve dahi mal-ı vakf zayi olmak ihtimali olan kimesnelerden /24/ hazer olunub o maku-

le kimesneler ile muamele ve istirbah olunmaya. Ve dahi rehn-i kavi ve kefil-i mali ve vakt-i hacette ikisinin biri olmadıkça verilmeyüb bi-avnillahi teala bervechi meşruh icare-i /25/ mutade ve muamele-i şer'îye hasıl olan rub' ve ribh ve fazladan yevmi on para cihet-i nezaret ve yevmi on para cihet-i tevliyet ola. Ve kaza-i merkum çarşusunda vaki /26/ Kubbeli Camii şerifinde beher gün vakt-i zuhurda esahh ve akra' bir zata tilavet-i Kuran-ı azimüşşan ettirilüb yevmi yirmi para vazife verile. Ve dahi kaza-i merkumda vaki Lala Sinan Paşa Camii şerifinde /27/ ikad olunan mumlarıma beher sene Ramazanı şerifden Ramazanı şerife otuz kıyye yağ işтира olunub zam ve ilave oluna. Ve kaza-i merkuma tabi Çoğu Karyesi Camii şerifinde ikad olunan mumlarıma /28/ dahi beher sene Ramazanı şerifden Ramazanı şerife on iki kıyye yağ işтира olunub zam ve ilave oluna. Ve dahi yevmi beş kuruş ile zikrolunan vakıf otamda ayende ve revendeye it'am-ı taam /29/ ettirile. Ve dahi beher sene şer'î şerif marifetiyle muhasebesi rü'yet oluna. Ve bundan fazla ile hasbe'l-iktiza mefer ve şat tamir ve tecdidine sarf oluna. ve masarifi mezkureden fazla kalur ise üslub-ı sâbık üzere istirbah olunub /30/ asla zamm oluna. Ve dahi mürur-ı eyyam ve kürur-ı a'vâm ile vakfa fütur ve galata(?) kusur terettüb edüb şerait-i mezkureye riayet-i müteazzer olur ise vakf-ı salifül-beyan mutlaka vakf-ı fukara ehl-i iman ola. Ve ma-dâmeki /31/ arsa-i vücudum gubar-ı fenadan pâk ve halvet-saray bedenim şem'a-i ruh ile tab-nak ola tevliyet-i mezkure ve nezaret-i merkumeye vazife-yi mersumeleriyle evvelen ben mutasarrıf olub amme-i umur-ı evkaftı /32/ mezkure ve kaffe-i mesalih-i mürtezika-i mezkure ve azl ve nasb-ı erbab-ı vazâif ve tenkis ve izdiyad-ı masarîf ve ibdal ve tebdil ve tağ-yir ve istibdal ve tahvil ve teksiri merraten ba'de uhra kerrat ile yedimde /33/ ve meşriyyetimde ola. Velhasıl her emirde münferid ve müstakıl ve müstebid olub umuruma kimesne mezahim ve mani ve münazi ve dafi olmaya ve nakdigiran maye-i ömri azizi hazinedarı ervaha teslim eylediğimden sonra /34/ tevliyat-ı mezbure ve nezaret-i mürtezikaya vazife-i merkumeleriyle evladım ve evladı evladım

ve evladı evladı evladım batnen ba'de batnin ve fer'an gibbe aslin ma teakabu ve tenaselu zükuren ale's-seviyye mutasarrıf olalar. Euzübillahi teala /35/ min gazabillahi ber-vechi muharrer evladı zükurum münkariz olur ise tevliyet-i mezkure ve nezaret-i merkumeye inasen evladım evladı eynema teakabu zükuren batnen ba'de batnin mutasarrıf olalar. İyazen billahi teala /36/ bunlar dahi münkariz olurlar ise cihat-ı merkumenin tevcih ve tayini kaza-i mezburda icra-yı ahkam-ı din-i mübin ve ilam-ı ihya-i şer-i metin eden kadı efendiler hazeratının rey-i Münir ve tedbir-i müstenirlerine /37/ müfevvez ola deyü tayin ve tensisi şurut ve kuyud ve teybin-i ukud birle hatm-i kelim ve isti'fa-yı meram ettikten sonra bi'l-cümle zikrolunan menkulat-ı merkume ve nukud-ı mezkure ve ebniye-i mahdude-i /38/ mezkureyi farigan ani's-şevagil mütevelliyi mezbura teslim eylediğimde ol dahi vakfiyyet üzere bi't-tevliye kabz ve tesellüm edüb ve sair evkaf ve müteveliyun-ı eslaf gibi tasarruf-ı tamm ve riayet-i merasim-i /38/ şurut ve kuyuda sarfi ihtimam eyledi, dedikde gibbetüt-tasdiki's-şer'i emeri vakf tamam ve hali teslim-i encam bulmuş iken vakfı mumaileyh -esbagallahu niamehu aleyh- semti vifaktan canibi hilafa süluk ile /39/ vakf-ı mezburdan rücu ve mütevelliyi mezbur ile husumet ve niza-ı şuru edüb "evvelen vakf-ı nukud ve ana müteferri olan şurut ve kuyud inde'l-eimmeti's-selaseti'n-neharir -aleyhim rahmetü'l-meliki'l-kadir- sahih olmayub /40/ saniyen vakfı akar mefahar-ı eimme-i kibar İmam Azam ve hümmam-ı akdem siracu'l-milleti ve'd-din üstadü'l-eimmeti'l-müctehidin Ebi Hanife Numan bin Sabit el-Kufi hazretlerinin mezhebi hatır ve rey-i münirlerinde sahih lakin gayr-i lazım /41/ ve salisen vakf-ı menkulün müşarün iley İmamı Azam Ebi Hanife hazretlerinin mezheb ve rivayeti üzere adem-i sıhhati mahallinde tasrih olunub vakıf dahi menaf-i vakfı nefsine şart etmekle şurut-ı mezkure binaen vakfın /42/ adem-i cevazına İmamı salis Muhammed bin Muhammed bin Hasan el-Şeybani hazretleri cazim olmağla vakf-ı mezburdan rücu edüb marruzzikir ebniye ve menkulat-ı merkume ve nukud-ı mezkureyi ben ke'l-

evvel mülküme istirdad /43/ ederim" dedikde mütevelliyi mezburi sühensaz cevabı ba-sevaba agaz edüb "eger hal balada tafsil ve beyan ve şerh ve ayan (olunan)? minval mezkur üzeredir lakin İmamı Züfer -aleyhi rahmetülmelikil ekberden /44/ imamı Muhammed bin Abdullah El-ensari-aleyhi rahmetü'l-bari- hazretlerinin rivayeti üzere vakf-ı nukud ve ana müteferri olan şurut ve ukud ve kuyud sahih ve alim-i rabbani imamı salis Muhammed bin Hasan el-Şeybani rey-i şerifleri üzere /45/ menkul-ı mütearefin vakf-ı sahih olub el-yevm amel ve fetva dahi bunun üzerine olmağla zikrolunan menkulatı vakfiyyet-i sahiha olduğundan maada vakfın menfaat-ı vakfı nefsine şart eylediği /46/ surette dahi imam Ebi Yusuf hazretlerinin katında sahih ve fetva dahi bunun üzerine olmağla red ve teslimden imtina ederim" deyü hakim-i muvakkı sadr-ı kitab -tuba lehu ve hüsnümeab- efendi hazretleri /47/ huzurunda vâkıf muma iley müterafian ve her biri mübteğasinca fasıl ve hasma taliban olduklarında hakim muma iley -lazale'l-hakku cariyen beyne yedeyhi - hazretleri bu babda teemmül-i layık ve tefekkür-i faik ettikde temhid-i kavaid-i hayri evla /48/ ve teşyid-i mebani-i vakf-ı uhra görmekle tarafeynin kelamına nazar ve muhtıl-ı hayr olmaktan hazer edüb alimen bi'l-hilafil-cari beyne'l-eimmeti'l-eslaf ve müraiyen bi cemii ma-labüdde minhu fi'l-hükmi bi'l-evkafi ala kavli men yerahu mine'l-eimmeti'l- /49/ müctehidin - ridvanullahi teala aleyhim ecmayn- ebniye-i mevsufe-i mezbure ile menkulat-ı merkume ve nukud-ı mezburenin bi'l-cümle vakfiyyetlerinin sıhhatine ve şurut-ı mezkurenin cevazına vakf-ı muma iley mahzarında hükmedecek vakf-ı /50/ muma ileyhinanın kelamını semt-i ahare atfedüb "gerçi evkaf-ı mezbure ber-vechi meşruh hükmi-i hakim ile sıhhat buldu lakin ber-vechi muharrer imam Ebi Hanife hazretleri katında sıhhat lüzumu müstelzim olmamağla evkaf-ı mezbure lazım /51/ değildir. Bu suretle cümlesini istirdad ederim"deyicek mütevelliyi mezbur tekrar cevabı sevaba tasaddi edüb "gerçi Ebu Hanife hazretleri katında hal zikrolunan minval üzeredir, lakin tahrir-i meani

meani imam Ebi Yusuf el-şehir bi'l-imam el-sani /52/ rey-i hatırlarında vakfın mücerred vakıftü kavliyle vakıf sahih ve lazım ve sıhhat lüzümü müstelzim olmağla imam hümmam salis Muhammed bin Hasan el-Şaybani rey-i münirlerinde teslimün?ila el mütevellı ve zikri tebid ile vakfa lüzum arız /53/ olmağla ala reyihimassedid evkaf-ı mezkurenin lüzumuna dahi hükmolunmak matlubumdur”dedikte hakim-i müşerun ileyh –la zale beyne'l- en'am- ala re'y-i sahibeyni'l-muhteremeyn evkaf-ı mezkurenin lüzumuna dahi vâkıf muma ileyh muvacehesinde /54/ hükm-i sahih-i şer-i ve kaza-i sarih-i meri etmeğın evkaf-ı mezkure sahih ve lazım ve habs-i sarih ve mütehattim olub min ba'di nakz ve tahvili muhal ve tebdil ve tağyir-i adamü'l- ihtimal oldu. Fe-men beddelehu badema semiahu fe innema ismuhu /55/ alellezine yübeddilunehu inallahe semiun alımun. Ve ecrā el-vâkıfu ale'l-hayyi'l-cevadi'l- kerim cera zalike ve hurrıre fi'l-yevmi'l-tasii aşera min şehri Şaban el-muazzam li-seneti semanin ve semanine ve mieteyni ve elf (19 şaban 1288h) /56/”

3. Cılkzade Mehmet Ağa Vakfı Türkçe Hali:

“Bu vakfiyenin yazılması, Bolvadin kazası merkezi, Şazili Mahallesinde sakin Cılkzade Mehmed Ağa oğlu merhum Osman Ağa oğlu merhum Hacı İsmail Ağa mahkemede (şer'î şerif meclisinde) aşağıda zikredilen **vakfını tescil ettirmek** için mütevellı seçmiş (nasb etmiş) olmakla vakıf hizmetleri görevini (tevlıyeti) kabul eden, adı geçen mahalle ahalisinden Hacı Said Efendi oğlu merhum Hacı Abdullah Ağa huzurunda doğru hukuka uygun ifade (ikrarı sahihi şer'î) ve itiraf (itirafı sarih mer'î idü) ile vakfın oluşumuna kadar mülkünden biri olan, adı geçen mahallede bulunan, bir taraftan Abdullah oğlu Abdullah evi (menzil) ve bir taraftan kendisine ait diğer mülkü ve bir taraftan üç zira miktarı kendi evinin (menzil) özel yolu (tarikı has) ve bir taraftan umum yol (tarikı amm) ile sınırlı, üste iki oda (fevkanı iki göz oda) ve alt katta iki ahır (tahtında iki göz ahır) ve diğer bir miktar avlu

(havlu) ve sokak kapısını (zokak kapusu) içeren odam (bir bab mülk odam) ile her biri otuz üçer okka (kıyye) iki adet bakır (nuhas) helvacı kazanını (kazganımı) ve bakır (nuhas) iki adet büyük ulu (kebir piran) tabağı ve bir adet bakır (nuhas) mangal ve bir adet bakır büyük (nuhas kebir) sini ve iki adet demir kebab tavayı ve bir kebir meşe ve kahve takımı ve yüzleri basma yün doldurulmuş (memlü) dört adet döşek ve dört adet yorganı ve sekiz adet yastık ve yünden mensuc altı adet oda döşemesi ve bir çift vasat şamdanımı, **on beş bin sekiz yüz kuruşu** Allah'ın rızasını talep ederek sadık bir niyetle ebedi ve kalıcı olarak (vakfi sahihi şer'iyi müebbed ve hasbi sarih mer'iyi muhalled ile) vakfedip (vakf-u habs edip) vakıf şartlarını şu şekilde şart koşup belirledim (şöyle şart ve tayin eyledim).

Burası misafirhane olup, burada gelip gidenler, yolcular, fakirler kala ve burayı ev edine, burada misafir olalar. Yukarıda belirtilen tabaklar, şamdanlar, kebab tavaları, kahve takımı, yorgan, döşek ve sair zikrolunan vakıf malları (tevabi, levahık, müstemilat) vakıf odamda kullana (istimal oluna).

Kazanlar, mutat şekilde kiraya verile, elde edilen meblağın **onu on bir buçuk hesabı** üzere helal yolla faizlendirile (istirbah) ve çoğaltıla (istiğlal oluna). Vakıf malı olan para, zayi olmak ihtimali olan kimselere verilmekten kaçınıla (hazer olunub) o kimselerle muamele ve faiziyle verilmeye (istirbah olunmaya). Güçlü rehin ve kefilı olmadıkça (rehn-i kavi ve kefilı malı) verilmeye. Açıklandığı şartlarla (meşruh) kiralamayla oluşacak kazanç (rub ve ribh ve fazla) günlük 10 para nezarete, günlük 10 para tevlıyete verile.

Adı geçen kazanın çarşısında Kubbeli Camii şerifinde her gün (beher gün) öğle vaktinde (vakt-i zuhurda) en doğru okuyuşlu (esahh ve akra') bir kişiye Kuran okutturulup (tilavet-i Kuran ettirilüb) günlük 20 para (yevmi yirmi para) vazife parası verile.

Adı geçen kazada vaki Lala Sinan Paşa Camii'nde yakılan (ikad olunan) mumlarıma her sene Ramazanı şeriften Ramazanı şerife otuz okka (kıyye) yağ satın alınıp

(iştirâ olunub) ilave oluna. Adı geçen kazaya tabi Çoğu Karyesi Camii’de yakılan (îkad olunan) mumlarına dahi her sene Ramazanı şeriften Ramazanı şerife on iki okka (kıyye) yağ satın alınıp ilave oluna.

Günlük 5 kuruşla (yevmi beş kuruş) yukarıda belirtilen vakıf odamda gelen (ayende) ve gidene (revendeye) yemek yedirile (it’am-ı taam).

Her sene hukuk yoluyla (şer’i şerif marifetiyle) muhasebesi görüle.

Ve bundan fazla ile gerektiğine göre (hasbe’l-iktiza) odanın tamiri, bakımı ve yenilenmesine (tamir ve tecdid) sarf oluna.

Belirtilen masraflar harcandıktan sonra fazlası kalırsa yukarıdaki yöntemle (üslub-ı sabık üzere) faizlendirile/kredilendirile (istirbah olunub) anaparaya ilave edile (asla zamm oluna)...

Sözü edilen vakıf görevini (tevlîyet) ve denetimini (nezaret) ilk olarak ben kendim mutasarrıf olup vakfın vazifesi, görevlisi, şartlarını, değiştirme, yürütmesi benim isteğimde ve elimde ola (yedimde ve meşiyetimde ola). Öldüğümde bu vakıf görevi (tevlîyet) ve nezareti, erkek evladım mutasarrıf ola (evladım ve evladı evladım ve evladı evladı evladım batnen bade batnin ve fer’an gibbe aslin ma teakabu ve tenaselu zükuren alesseviyye mutasarrıf olalar).

Erkek evladım kalmazsa (evladı zükurum münkariz olur ise) vakfın bakım ve yürütme görevi (tevlîyeti ve nezareti), kız evlatlarım ve onların çocukları erkek çocuklarım gibi mutasarrıf olalar (inasev evladım evladı eynema teakabu zükuren batnen bade batnin mutasarrıf olalar).

Kız evlatlarım dahi kalmazsa vakfın bakım ve yürütme vazifesi, adı geçen kazadaki hukuku icra eden ve yürüten (icrayı ahkâmı dini mübin ve ilamı ihyai şeri metin) kadı efendiler hazeratının rey ve tedbirine verile, diye tayin ve atamasını yaptı, şartlarını belirledi, sözünü noktala-dı (tensisi şurut ve kuyud ve teybini ukud birle hatmi kelam ve isti’fayı meram etti). 19 Şaban 1288 h.”

Yukarıda Afyonkarahisar ili, Bolvadin ilçesi, hicri 1288 / 1871 yılına ait Cılkzade

Mehmet Ağa vakfına ilişkin üç aşamalı vakfiye (sözleşme) görülecektir. Bu sözleşmede daha önceki bölümlerde anlatılan para vakfına ait bilgilerin uygulanışı görülebilir. Örneğin çalışmanın Türkçeleştirilmiş birinci paragrafında, vakfın kuruluş aşamasında yapılan çalışmalar açıkça belirtilmiştir. İkinci aşamada mütevellî yani vakıftan sorumlu kişi tarif edilmiş ve vakfedilen mal ve para, ayrıntılı bir biçimde sıralanmıştır.

Sözleşmede iki vakıf kaydı yer almıştır. Birincisi gayrimenkul vakıf olan oda ve müstemilatı, ikincisi menkul vakıf olan para vakfıdır (nukud-ı mevkufe). Cılkzade Mehmet Ağa’nın vakfettiği paranın toplam miktarı, 15800 kuruştur. Bu para, % 15 faizle kullanılacak (istirbah) ve çoğaltılacaktır (istiğlal). Ayrıca oda (misafirhane) müstemilatından olan iki adet bakır kazan, Bolvadin’de adet olduğu şekilde (mutad şekilde denildiğine göre muhtemelen düğünler kastedilmektedir) kiralanacak, kira parası önce vakıf para gibi faizle kullanılacak, daha sonra vakfın anaparasına dâhil edilecektir.

Para vakıflarının iki finans yönü olduğunu, yukarıda söylemiştik. Hatırlatmamız gerekirse bunlardan birincisi, sosyo-kültürel ihtiyaçların finansmanıdır. Daha açığı para vakfının, Cılkzade örneğimizde olduğu gibi, % 15 faizle kullanılacağı para vakfının birinci finans yönüdür. Para vakfının ikinci finans yönü, vâkıfın, yani parayı vakfedenin, para vakfıyla topluma verilen hizmetlerin finansını sağlamasıdır. Bu anlamda Cılkzade Mehmet Ağa, sözleşmede, ilk olarak vakıf çalışanlarının ücretlerini belirlemiş ve finansını sağlamıştır. Sözleşmeye göre vakıf paranın işletilmesinden, vakıf işlerini yürüten ve denetleyene günlük 10’ardan 20 para tahsis etmiştir. İki caminin aydınlatma (mum alınması) masraflarını üstlenmiş, odaya gelip kalan misafirlerin masraflarını günlük 5 kuruşla finansını sağlamıştır. Ayrıca merkez camide verilecek din hizmeti (her gün öğle vakti Kuran okunması) için günlük 20 para tahsis etmiştir. Cami aydınlatmaları hariç, Cılkzade Mehmet Ağa’nın günlük finansman için belirlediği para, 45 paradır. Bunlara ilaveten Cılkzade, odası-

nın bakım ve tamirinin finansmanını da sözleşmesine ilave etmiştir.

Sözleşmede belirlenen müteveli, önce vâkif kendisidir yani Cılkzade Mehmet Ağa'dır. Onun ölümüyle erkek çocukları sırasıyla müteveli olacaktır. Mehmet Ağa bunu, "Öldüğümde bu vakıf görevi (tevlileyet) ve nezareti, erkek evladım mutasarrıf ola" şeklinde belirtmiştir. Erkek çocuğu kalmadığında vakfın mütevelliliği kız evladına geçecektir. Kız evladı da kalmadığında ise vakfın mütevelliliğini "ilçe kadı"ları yürütecektir.

Sözleşmede belirlenen diğer bir husus, vakfedilen malların nasıl kullanılacağıdır. Odanın müstemilatı içersinde yer alan sini, tava, kahve takımı, yatak, döşek, vb vakıf olan odada, verilecek oda hizmetinde kullanılacaktır. Bakır kazanlar, âdet üzere kiraya verilecek, alınan kira parası, vakıf para yöntemiyle kullanılacak (istirah), vakıf hizmetlerinin finansmanı sağlandıktan, vakfın bir yıllık muhasebesi yapıldıktan sonra, kalanı vakıf anaparaya ilave edilecektir. Vakıf sözleşmesinde, onu on bir buçuk hesabı ile (% 15) eldeki paraların kullanılmasında ve bu kullanım sonrası geri ödemelerde her hangi bir sıkıntı olmaması için rehin ya da güçlü kefil istenmesi gerektiği de belirtilmiştir. Paraların kullanılmasından önce, sözleşmede faizin belirlenmiş olması, para vakfında kullanılacak fon türünün murabaha anlamına geldiğini göstermektedir

Genel Değerlendirme ve Sonuçlar

Bu çalışmada Osmanlı dönemi sosyokültürel ve ekonomik yaşamın önemli oluşumlarından birisi olan vakıflar ve bu vakıflardan para vakıfları finansal açıdan ele alınmıştır. Türk ve İslam tarihi uygulamalarında vakıflar önemli bir yer işgal ederken, para vakıflarına ilişkin ilk örnekler, özellikle Osmanlı döneminde yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. Uygulandığı dönemde gerek şeyhülislamın arasında, gerekse üst düzey yöneticiler arasında, para vakıflarının uygulanma biçimine yönelik tam bir fikir birliğinin sağlandığını söylemek, çok doğru olmayacaktır. Ancak günümüz özel finans kurumlarının işleyiş sistemine çok yakın bir biçimde

faaliyet gösteren bu vakıflar, aslında Osmanlı dönemi ekonomik ve finansal ihtiyaçların giderilmesinde bir banka gibi faaliyet göstermişlerdir.

Çalışmanın ilk üç bölümünde, para vakıflarının teorik olarak alt yapısı oluşturulmuş ve finansal sistem içerisindeki kullanım alternatifleri değerlendirilmiştir. Osmanlı döneminde yapılan tartışmalara ve bu tartışmaların felsefi boyutuna girilmemiş, başka bir çalışmada daha ayrıntılı bir biçimde bu tartışmaların işlenmesinin daha doğru olacağı düşünülmüştür. Aksi takdirde çalışma amacının ve kapsamının dışına çıkabilecektir. Çalışmanın son bölümünde Afyonkarahisar ili, Bolvadin ilçesinde H. 19 Şaban 1288/23 Kanunevvel 1871 yılında faaliyet göstermiş olan, Cılkzade Mehmet Ağa Odası para vakfı örneğinin orijinali, transkripsiyonu ve Türkçe özeti hazırlanmış; kuruluşu, işleyişi ve finansal açıdan uygulaması ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler neticesinde, vakfiyenin, her hangi bir tartışma götürmeyecek bir biçimde hazırlandığı, işleyiş ve devam açısından tüm ayrıntıların vakfiyede gösterildiği saptanmıştır. Bunun yanında para vakıflarının borç vermede kullandıkları "muâmele-i şer'iyye" metodunun, "murabaha hedefli" bir finansal fon kullandığı görülmektedir. Çünkü uygulamada verilecek fon miktarı önceden belirlenen bir faiz oranından (%15) kullanıcılara sunulmakta ve geri ödemede belirlenen oran üzerinden ödemenin yapılması istenmektedir. Bu uygulamalar kendi dönemi tartışmalarının da ana nedenlerini oluşturmuştur. Aslında mudaraba ya da müşaraka tarzında uygulamalar İslami finans sistemi içerisinde istenen ve üzerinde her hangi bir tartışma olmayan finansal fon kullanırma alternatifleridir. Ancak para vakıflarının kalıcılığını (ebediyet) sağlama düşüncesi, işleyiş ve kontrol sisteminin zayıflığı ve fonun karlı yatırım alanlarına yönlendirilmesini sağlayacak yetişmiş elemanın bulunmaması gibi nedenlerle bu tarz finansal fon kullanırma alternatiflerinin kullanılmadığını düşünmekteyiz. Dolayısıyla daha net ve somut bir sonuç doğuran murabaha alternatifi, para vakıflarının

finansal açıdan işleyiş sisteminin temelini oluşturmuştur.

Sonuç olarak Osmanlı dönemi para vakıfları, açıklamalardan ve uygulama örneğinden de anlaşılacağı üzere, öncelikle belirli bir nakdin/sermayenin kalıcı hale gelmesini sağlamakta, takiben yerel/bölge halkının likidite ihtiyacının karşılanmasında önemli roller üstlendiği görülmektedir. Aslında bu vakıflar, yerel/bölgesel kalkınma girişimlerinin finansmanında da kullanılabilir. Ancak bu vakıfların işleyiş sistemi olarak daha çok murabaha yolunu tercih ettikleri, bu durumun da İslam hukuku kurallarına göre bir takım çelişkiler doğurduğu ve kısmen de olsa hedef-sonuç karmaşasına neden olduğu aşikârdır. Çünkü vakıf paraların kalıcılığını sağlamak adına murabaha yönteminin tercih edilmesi, bu paraların farklı girişimlerin finansmanı için kullanılmasını önlemiştir. Başka bir ifadeyle bu vakıflar, bir girişim sermayesi finansmanı biçiminde ya da küçük ev atölyelerinin ve girişimcilerin sermaye gereksinimlerini finanse edecek tarzda yapısal bir değişimi sağlayamadığı ve bu nedenle de zaman içerisinde etkinliklerini yitirdikleri belirtilmelidir.

Kaynakça

- AKDEMİR M.Sadık, (2007), Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığı Altında XIX. Yüzyıl Burdur Vakıfları, Review of the Faculty Divinity, University of Suleyman Demirel, 2007/1, number:18, Isparta.
- ARMAĞAN Mustafa, (2006), Osmanlı: Bir vakıf Medeniyeti, Sivil Toplum Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 15, Temmuz / Eylül dönemi,
[http://www.siviltoplum.com.tr/?ynt=icerikdetay&id=570\(07.02.2009\)](http://www.siviltoplum.com.tr/?ynt=icerikdetay&id=570(07.02.2009)).
- BILIOTTI Adrien Pierre Marie, (1909), La Banque Imperiale Ottomane, Paris.
- ÇİZAKÇA Murat, (1993), Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları, İslami

İlimler Araştırma Vakfı Yayını, Tartışmalı İlimi Toplantılar Dizisi, İlimi Neşriyat, İstanbul.

- DEVELİOĞLU Ferit, (1993), Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.

- DÖNDÜREN Hamdi, (2008), Osmanlı Tarihinde Bazı Faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Tecrübesi, Uludağ Üniversitesi, İlahiyat fakültesi Dergisi, Cilt: 17, Sayı:1, Bursa.

- KAZICI Ziya, (2007), Vakıflar ve Anadolu’da İslamiyet’in Yayılmasındaki Hizmetleri, Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyete Katkıları Sempozyumu, Isparta.

- KELEŞ Hamza, (2001), Osmanlılarda 19. Yüzyıldaki Para Vakıflarının İşleyiş Tarzı ve İktisadi Sonuçları Üzerine Bir Çalışma, G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 21, Sayı 1, Ankara.

- KOYUNOĞLU H. Hüsnü, (2008), Para Vakıfları: Muhasebe Defterlerine Göre 17. Yüzyıl İstanbul Uygulaması, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VIII., Sayı: 1.

- KURT İsmail, (1996), Para Vakıfları, İslami İlimler Araştırma Vakfı, Ensar neşriyat, Tartışmalı İlimi Toplantılar Dizisi: 23, İstanbul.

- ÖZCAN Tahsin (2008), Osmanlı Toplumuna Özgü Bir Finansman Modeli: Para Vakıfları, Çerçeve, İslam Ülkeleri Arasında Ekonomik İşbirliği Dosyası, İstanbul.

- ÖZCAN Tahsin, (2003), Osmanlı Para Vakıfları “Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği”, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi, Sayı: 199, Ankara.

- ÖZTÜRK Nazif, (1995), XIX. Asır Osmanlı Yönetiminde Yaşanan Batılılaşma Hareketlerinin Vakıflar Üzerindeki Etkileri, İslami Araştırmalar Dergisi, VIII/1.

- TABAKOĞLU Ahmet, (2002), Yenileşme Dönemi Osmanlı Ekonomisi, Genel Türk Tarihi 7, Ed. Hasan Celal Güzel, Prof.Dr. Ali Birinci, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

- Türkçe Sözlük, (1999), Dil Derneği yayınları, no:9, İkinci Baskı, Acar Matbaacılık, Ankara.

- [http://www.vakifbank.com.tr/vakifbank-tarihcesi.aspx\(21.02.2009\)](http://www.vakifbank.com.tr/vakifbank-tarihcesi.aspx(21.02.2009)).

- http://www.vgm.gov.tr/01_VakifKayitlariArsivi/003_VakifDeyimTerimler/sozluk.cfm

Öğretmen Başına Öğrenci ve Derslik Büyüklükleri (2008-2009)

	Öğrenci			Öğrt/Öğrenci		Derslik/Öğrenci	
	Toplam Bin Kişi	Özel	Resmi	Özel	Resmi	Özel	Resmi
Okul öncesi	804	71	723	26	161	26	26
İlköğretim	10.710	240	10.470	10	24	16	33
Ortaöğretim	3.837	112	3.725	7	18	12	32
Toplam	15.351	423	14.928	9	23	12	32

Kaynak: Cumhuriyet, 25.07.2009.